

ЕКОНОМІКА, ОРГАНІЗАЦІЯ

УДК 331.102:338.1

А.В. Збарська

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ СІЛЬСЬКОГО РЕГІОНУ

Розглянуто можливості забезпечення конкурентоспроможності фермерських господарств, визначено основні напрями управління цим процесом та досягнення найефективнішого використання їх ресурсного потенціалу.

Постановка проблеми. Становлення і розвиток фермерських господарств в значній мірі залежить від правильного вибору спеціалізації їх виробничо-господарської діяльності. Цей вибір здійснюється виходячи із таких умов:

- ґрунтово-кліматичних умов господарювання;
- ринкової кон'юнктури;
- наближеності господарства до ринків збуту, розвиненість транспортної мережі;
- умов реалізації продукції;
- забезпеченості господарства земельними угіддями, матеріально-технічними і трудовими ресурсами.

Якщо перший фактор постійний, то інші можуть суттєво змінюватися в часі.

Практично всі ґрунти України придатні для землеробства, проте не всі мають високу родючість, потребують внесення органічних і мінеральних добрив. Клімат України сприятливий для вирощування практично всіх сільськогосподарських культур. Це обумовлює розвиток і галузей тваринництва, а саме: скотарства, свинарства, птахівництва, конярства, вівчарства та ін.

Фермерські господарства всіх регіонів країни мають рослинницький, тваринницький і змішаний напрямок, тобто займаються на закріпленій за ними землі вирощуванням сільськогосподарських культур, виробництвом тваринницької продукції і часткової її переробки.

Конкурентне оточення фермерських господарств динамічно змінюється, що вимагає від них постійного пошуку додаткових конкурентних переваг. Сучасні умови їх функціонування пов'язані з постійними змінами в зовнішньому політичному й економічному середовищі, яке є мінливим та динамічним, обумовлює наявність численних загроз функціонуванню підприємств, що особливо небезпечно в умовах приєднання України до СОТ, збільшення конкурентів на вітчизняному і міжнародному ринках.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми конкурентоспроможності аграрних підприємств, складових їх конкурентних переваг та управління ними розглянуто в працях таких вагомих учених, як: В. Андрійчук, В. Амбросов, В. Горьовий, О. Гудзь, Г. Калетник, С. Кваша, М. Кропивко, І. Лукінов, М. Малік, В. Ткаченко, О. Шпичак та ін. [1-9]. Значну увагу формуванню конкурентоспроможності підприємств приділяють зарубіжні науковці М. Портер, А. Мескон, Ф. Котлер, Р. Олсон та ін. У наукових роботах вітчизняних і зарубіжних учених визначається, що конкурентоспроможність підприємств є комплексним поняттям, складається із сукупності елементів, залежить від багатьох чинників зовнішнього і внутрішнього середовища.

Ціль статті. Визначення можливостей конкурентоспроможності фермерських господарств та діагностики їх конкурентних переваг зумовили мету та завдання статті.

Виклад основного матеріалу. Вітчизняні фермерські господарства постійно знаходяться в гострій конкурентній боротьбі між собою на національному та регіональному ринках [3]. Конкуренція, як категорія ринку, є чи не найважливішим фактором, що стимулює підвищення ефективності їх роботи.

Аналіз існуючих підходів до розуміння конкурентоспроможності дозволив виявити розбіжності в підходах щодо тлумачення цього поняття [9]. Перший підхід, характерний для вітчизняної літератури, визначає конкуренцію як змагальність на ринку [1, 2]. Другий підхід розглядає конкуренцію як елемент ринкового механізму, який дозволяє зрівноважити попит і пропозицію. Цей підхід характерний для класичної економічної теорії [4]. Третій підхід визначає конкуренцію як критерій, за яким визначається тип галузевого ринку. Він ґрунтується на сучасній теорії морфології ринку [5].

Аналіз структури виручки від реалізації фермерських господарств Асоціації фермерів та приватних землевласників України, проведений нами за 2005-2012 рр. свідчить, що майже 95% в ній припадає на продукцію рослинництва. 2012 р. характерний тим, що лише фермери десяти регіонів мають відємну рентабельність галузі тваринництва (табл. 1).

За критеріям Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» (березень 2012р. №4618), де малим називається таке господарство, обсяг виручки від реалізації продукції (послуг чи робіт) за рік якого не перевищує 10 млн. євро, практично всі фермерські господарства регіонів України можна включити до малих підприємств. Про що красномовно говорять за себе й дані табл. 1.

Галузь тваринництва здебільшого збиткова для всіх організаційно-правових форм господарювання України. Причин цьому надзвичайно багато.

Таблиця 1

Результати діяльності фермерських господарств за економічними районами України, 2011 р. [10, с. 391]

Економічні райони		Виручка від реалізації в розрахунку на одне господарство, тис. грн.			Рівень рентабельності, %		
		всього	в т. ч. продукції		всього	в т. ч. продукції	
			рослинництва	тваринництва		рослинництва	тваринництва
Всього		333,6	307,4	26,2	33,4	36,8	2,9
Донецький:	Донецька	339,7	328,6	11,1	37,2	40,3	-16,9
	Луганська	467,6	426,4	41,2	33,3	38,5	-4,0
Східний:	Сумська	455,2	400,4	54,8	24,6	27,9	4,9
	Харківська	570,3	547,3	23,0	38,8	41,3	-2,2
	Полтавська	479,7	458,9	20,8	43,0	44,5	17,0
Південно-західний:	Дніпропетровська	402,6	385,8	21,4	41,4	44,6	-6,3
	Запорізька	392,0	381,2	10,8	36,8	38,6	-5,2
	Кіровоградська	533,3	518,6	14,7	43,9	45,9	-2,8
Центральний:	Київська	375,1	346,2	28,9	29,1	31,6	4,6
	Черкаська	508,5	464,2	44,3	34,7	35,8	24,1
Північний:	Волинська	224,6	128,4	96,2	16,0	22,8	7,9
	Рівненська	214,9	126,4	88,5	2,5	0,9	4,9
	Житомирська	205,7	136,6	69,1	18,1	31,6	-1,8
	Чернігівська	492,8	381,8	111,0	18,9	20,8	12,8
Кіровоградський:	Вінницька	484,8	449,8	35,0	30,1	33,1	0,6
	Хмельницька	322,0	271,9	50,1	24,3	27,3	10,5
	Тернопільська	729,4	706,0	23,4	22,8	22,5	30,4
Закарпатський:	Закарпатська	40,7	26,5	14,2	8,3	13,7	-0,4

Економічні райони		Виручка від реалізації в розрахунку на одне господарство, тис. грн.			Рівень рентабельності, %		
		всього	в т. ч. продукції		всього	в т. ч. продукції	
			рослинництва	тваринництва		рослинництва	тваринництва
Причорно-морські	Львівська	349,5	153,5	196,0	7,2	21,3	-1,6
	Ів.-Франківська	209,4	162,9	46,5	13,9	15,5	8,5
	Чернівецька	137,2	119,9	17,3	41,8	48,5	7,6
	Одеська	169,7	166,7	3,0	29,7	30,4	0,6
	Миколаївська	205,7	203,3	2,4	44,5	45,4	-12,0
	Херсонська	310,0	305,6	4,4	36,3	36,8	9,4
	АР Крим	248,8	233,0	15,8	35,0	37,7	4,7

Перша у їх переліку – це низький рівень закупівельних цін, які не покривають витрат на виробництво продукції галузі. Тому аналізована галузь всіх без винятку регіонів і форм господарювання потребує державної підтримки, а фермерів, як суб'єктів малого підприємництва в аграрному секторі – в першу чергу.

Можливість розвитку перспективних напрямів діяльності фермерських господарств в галузях тваринництва розглядається рядом вчених економістів-аграрників. Основні напрями розвитку тваринництва у фермерських господарствах лісостепової зони України (зокрема Черкаської, Вінницької, Хмельницької областей) в залежності від наявності земельних угідь (в середньому 15-70 га), продуктивності з 1 га кормових площ на рівні 40-45 ц корм. одиниць, норми витрат кормів на одну умовну голову в рік – близько 50 ц корм. одиниць, валового виробництва кормів – в межах 500-2500 ц корм. одиниць. Прогнозований рівень рентабельності тваринництва за умов більш ефективного використання природного і економічного потенціалу фермерських господарств регіонів, генофонду сільськогосподарських тварин, матеріальних, фінансових і трудових ресурсів складе в межах 12-35%.

Вклад фермерських господарств Черкаської області у формування продовольчої безпеки регіону (табл. 2).

Аналіз даних табл. 2 наглядно підтверджує низьку частку фермерських господарств у виробництві практично всіх видів продовольства сільськогосподарськими підприємствами регіону. Особливо відчутна малість даної частки у галузі тваринництва. Ось чому проблемою нарощення обсягів виробництва продовольства у будь-якому регіоні країни залишається проблема розвитку галузі тваринництва.

В лісостеповій зоні доцільно, окрім забезпечення державної підтримки, вирішувати наступні пріоритетні напрями подальшого розвитку тваринництва у фермерському секторі економіки.

1. Молочні господарства – виробництво молока із замкнутим циклом відтворення стада. Розмір такого господарства за чисельністю поголів'я ВРХ може бути в межах 30-80 голів, в тому числі корів – 10-25 голів.

Комплектування стада корів здійснюється за рахунок власного відтворення, поголів'я бичків і понадремонтного молодняка (теличок) і вибракуваного дорослого поголів'я вирощується і відгодовується безпосередньо в господарстві. Молодняк доцільно вирощувати до живої маси не менше 400 кг, його перетримка в господарстві понад 18 місяців економічно недоцільна. Практичні розрахунки показали, що в залежності від запропонованих розмірів ферми валове виробництво продукції складає: молока – 500-1200 ц, приросту живої маси 45-110 ц. Рівень рентабельності від реалізації становитиме: – в межах 15-20% і приросту живої маси ВРХ – 5-10%, строк окупності капітальних вкладень – 4-7 років.

Таблиця 2

**Частка фермерських господарств у обсязі виробництва продовольства
сільськогосподарськими підприємствами Черкащини, 2000-2011 рр. (%) [14]**

Продукція	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Зерно	2,5	5,3	7,0	7,5	9,4	9,6	10,6	8,3	10,6	10,2	10,5	10,7
у т.ч.:												
пшениця	2,2	4,9	6,2	9,1	8,4	9,4	9,6	10,1	11,9	10,9	12,1	12,3
ячмінь	4,8	8,8	11,0	8,1	12,7	14,4	16,6	13,9	14,7	17,0	18,8	20,0
кукурудза	1,0	3,3	5,3	7,5	9,2	6,7	6,1	4,9	6,6	6,2	10,5	10,9
Цукрові буряки	3,2	3,8	6,9	5,9	6,9	7,5	7,7	4,4	3,8	3,1	7,4	7,5
Соняшник	3,6	4,1	6,3	8,2	9,2	9,7	10,5	10,6	13,6	13,6	13,8	14,4
Картопля	7,0	13,1	11,4	11,4	11,5	19,2	16,6	8,3	7,2	10,3	9,0	9,3
Овочі	6,8	10,5	11,0	7,4	6,4	4,1	5,9	3,6	3,3	4,0	3,7	3,9
М'ясо (за- бійна вага)	0,5	0,6	0,9	0,7	0,7	0,7	0,9	0,9	0,6	0,4	0,3	0,3
в т.ч.:												
ВРХ	0,4	0,6	1,1	0,8	1,2	1,3	1,9	2,1	2,5	3,3	2,4	2,4
свинина	0,7	0,9	1,3	1,8	1,8	2,6	2,8	4,7	5,0	3,1	4,3	4,4
молоко	0,5	0,8	1,0	1,7	2,4	2,4	2,4	2,1	2,4	3,6	3,7	3,7
яйця	–	–	0,01	0,01	0,01	0,04	0,1	0,05	0,01	0,02	0,06	0,1

Ці господарства повинні розміщатися близько від пунктів реалізації основної продукції, транспортних мереж із круглорічним рухом.

2. Свинарські господарства із замкнутим циклом відтворення стада. Розмір господарств такої спеціалізації обмежений кількістю закріпленої ріллі і за чисельністю маточного поголів'я може бути рівним 10, 15 і 20 основних свиноматок.

Загальна чисельність поголів'я ферми, відповідно складе 100, 125 і 150 голів. Комплектування батьківського стада ведеться за рахунок власного відтворення. Понадремонтний молодняк вирощують і відгодовують до досягнення живої маси 115 кг у 8,5-9 місячному віці. В залежності від розмірів свинарської ферми валовий приріст живої маси складе: 175, 238 і 303 ц, виробництво товарної продукції становитиме: продаж поросят населенню – 70 і 100 голів; продаж свиней на м'ясо 164, 222 і 281 ц. Рівень рентабельності виробництва живої маси свиней досягає близько 20%, а строк окупності капітальних вкладень у галузь коливатиметься – до 5 років.

3. Вівчарські господарства із замкнутим циклом відтворення стада. Розмір таких господарств за чисельністю поголів'я овець на фермі може бути 50, 75 і 100 голів. Комплектування стада проводиться за рахунок відтворення. Загальне поголів'я овець на фермі складе, відповідно, 70, 100 і 130 голів. Баранчики і понаднормативне поголів'я ярки поточного року народження після нагулу реалізуються на м'ясо. В залежності від розміру ферми валове виробництво продукції складе: приріст живої маси – 24, 37 і 47 ц; настриг вовни – 4, 6 і 8 ц; товарна продукція складе: м'ясо – 24,37 і 46 ц; вовна – 4,6 і 8 ц. Івень рентабельності виробництва товарної продукції складе: приросту живої маси – 22%, вовни – 11,6%, строк окупності капітальних вкладень у галузь – 7,4-8 років. Можна розвивати і інші напрями галузі тваринництва, наприклад, гуси, качки, кролі тощо.

Запропоновані види спеціалізації в тваринництві ефективні при наявності землі в розрахунку на одне фермерське господарство не менше 35 га і вище. Але у більшості регіонів України понад 50% фермерських господарств мають земельні ділянки менше 50 га, з них майже 20% – менше 10 га. Такі господарства, як правило, низькорентабельні або збиткові. Саме такі господарства мають труднощі у придбанні сільськогосподарської техніки і оборотних засобів, застосовувати прогресивні технології тощо.

Проте, в Україні є фермерські господарства, які при таких земельних ресурсах успішно господарюють і мають доходи не менше середнього рівня заробітної плати по галузі. Запорука успіху роботи малих ферм – це правильний вибір їх спеціалізації з

врахуванням всіх наявних ресурсів (стартового капіталу, землі і праці), а також дієвий маркетинг. Для них краще розпочинати бізнес з тих видів сільськогосподарської продукції, які вимагають більше витрат живої праці (а не капіталу) особливо протягом перших місяців діяльності. Саме для такої категорії господарств відомий вчений-аграрник О.В. Чайнов і ввів поняття „трудоспоживчий баланс“, його концепція трудоспоживчого балансу виходила із того, що селянин прагне не до максимуму чистого прибутку, а до зростання загального доходу, відповідно виробництва і споживання, рівноваги виробничих і природних факторів, рівномірному розподілу праці і доходу протягом всього року. І сучасний селянин, розпочинаючи свою справу, повинен в першу чергу найбільш повно використати наявні ресурси, брати на себе таку міру ризику, яку йому дозволяють його підприємницькі здатності.

Поступово, по мірі зростання доходів, фермер може розширити свою справу, купити або взяти в оренду додаткові земельні угіддя. Йому буде легше придбати техніку, використовуючи кредити або лізингову систему, так як в цьому випадку кредиторатиме у фермері клієнта з меншою мірою ризику.

У випадку, якщо фермера будуть задовольняти його доходи, він буде цілком задоволеним своїм існуванням і збереже життєздатність, тобто його не обов'язково втягувати в організаційні турботи, які супутні максимізації прибутку.

Досвід роботи невеликих за розміром земельних угідь фермерських господарств, наприклад, Вінниччини свідчить, що для них найефективніше займатися виробництвом картоплі і овочів [13]. В останні роки склалися високі ринкові ціни на картоплю, тому ця культура тепер може принести найбільші доходи „малоземельним господарствам“ та „працевлаштувати“ всі наявні у господарстві трудові ресурси. Саме той факт, що вирощування картоплі досить трудомістка культура, у господарстві можуть бути зайнятими всі члени сім'ї, навіть діти дошкільного віку можуть з успіхом допомагати рідним. Так як земельна ділянка невелика, техніку для оранки, посадки і збирання доцільніше брати в оренду, а не купувати. Маючи близько 5 га землі, фермерське господарство може отримати доход, у декілька разів більший за річний доход середньостатистичної української сім'ї.

Якщо урожайність картоплі, наприклад, становитиме 160 центнерів з гектара, то з п'яти гектарів можна одержати 800 ц картоплі. При закупівельній ціні 3 грн. за 1 кг, за всю вирощену і реалізовану картоплю можна одержати 240,0 тис. грн.

Якщо, наприклад, у 2012 році витрати виробництва фермера складуть, відповідно на: закупівлю насіннєвого матеріалу із розрахунку 3,0 тна 1 га площі посіву (по 3 грн. за 1 кг) – 45,0 тис. грн.; оренду сільськогосподарської техніки – 30,0 тис. грн.; заробітну плату найманих працівників, залучених на час найбільш напружених робіт по вирощуванню картоплі – 35 тис. грн.; витрати, пов'язані з застосуванням добрив, засобів захисту та реалізацією картоплі – 31 тис. грн. Загальні витрати виробництва – 141,0 тис. грн.

За умови, що на наступний рік фермер самостійно формує насіннєвий фонд і фонд особистого споживання картоплі (відповідно 200 і 15 ц), можливий чистий доход в цьому випадку може скласти суму у 34,5 тис. грн.

$$[(800 - 200 - 15) \times 300,0] - (45,0 + 30,0 + 35,0 + 31,0).$$

За даних умов рентабельність картоплі складе 24,5% $(34,5/141,0 \times 100)$.

Якщо урожайність картоплі у фермерських господарствах буде вище, частина або і увесь насіннєвий фонд формуватиметься господарствами за рахунок власного виробництва, скоротяться витрати на оренду техніки, заробітну плату найманих працівників, то доходи можуть значно зрости. Проте у фермера можуть виникнути проблеми із збереженням і реалізацією картоплі, тому необхідно вміло використовувати міжфермерську кооперацію, співробітництво з сільськогосподарськими підприємствами (оренда сховищ, техніки тощо).

Високі ринкові ціни на картоплю склалися в останні роки, але ринкова кон'юнктура не постійна, з року в рік вона може змінюватися. Відповідно фермерам необхідно підстрахуватися (диверсифікувати свою діяльність), тобто займатися не

лише виробництво модного виду продукції. Ми пропонуємо і такі спеціалізації, які ще недостатньо розповсюджені серед фермерських господарств ряду інших регіонів країни, але які можуть приносити добрий дохід тим господарствам, чий посівні площі менше 10 га.

1. *Вирощування великого різноманіття овочів та прянощів з використанням гнучких каналів реалізації продукції.* Ця спеціалізація підійде тим фермерським господарствам, які розміщені навколо великих міст та промислових центрів і мають свій транспорт (може бути легковий автомобіль з причепом). В основному використовується прямий маркетинг (без посередників), тому реалізацією продукції фермер займається сам і весь сезон.

Досвід особистих селянських господарств Київщини свідчить, що названа спеціалізація не вимагає великих капітальних вкладень, так як витрати пов'язані в основному з придбанням насіння, будівництвом простих теплиць (без опалення), купівлю пального тощо. Висока трудомісткість вирощування культур дозволяє зайняти всіх членів сім'ї, включаючи дітей шкільного віку. Голова господарства може займатися реалізацією, а інші члени сім'ї – вирощуванням овочів і підготовкою їх до реалізації.

Обробіток ґрунту можна проводити на орендованій техніці або використовуючи платні послуги сусідів-фермерів і працівників інших господарств.

Вирощується досить значний асортимент овочів різних сортів (від самих ранніх до пізніх): картопля, морква, буряки, цибуля, часник, томати, огірки, пастернак, капуста, гарбузи, кабачки, пряні трави (укріп, петрушка, базилік, кирза, шпинат тощо).

Частину продукції фермерське господарство може реалізувати на договірній основі, свіжі овочі поставляються у ресторани, кафе, бари, лікарні, дитячі садочки, військові частини тощо, доцільно використовувати між фермерську кооперацію.

Фермерським господарствам може допомогти адміністрація міст і районів, сільські громади, в даному випадку допомога полягає у створенні в містах і районах невеликих фермерських ринків, захисті їх інтересів та створенні інших об'єктів ринкової інфраструктури. На цих ринках фермерські господарства могли б реалізувати свою продукцію, сплативши за торгове місце мінімальну ціну і одержавши необхідні умови для торгівлі. Мешканці ж міст будуть знати, де завжди можна придбати свіжі овочі за доступними цінами.

2. *Вирощування ягідних культур.* Цей вид спеціалізації може бути додатковим, так як одержувати урожай можна тільки через 2-3 роки після закладання площадки. В Україні повсюдно з успіхом можна вирощувати малину, полуницю, обліпиху, чорноплідну горобину, смородину, агрус тощо.

Названа спеціалізація також трудомістка, проте не вимагає великого стартового капіталу. Плантацію можна закласти, використовуючи свій посадковий матеріал. У господарстві можуть бути зайнятими всі члени сім'ї, включаючи дітей та пенсіонерів.

Плантація малини може дати врожай на другий рік, в умовах Вінниччини з 1 га можна збирати 1,5 тонни ягід, а при сприятливих умовах та доброму догляді до 2-2,5 т ягід з 1 га. Це дозволяє мати добрий дохід, якщо навіть реалізувати ягоди не за ринковою ціною, а і по досить низькій ціні. Так як основна проблема при вирощуванні ягід – це трудомісткий збір і короткий строк зберігання, то доцільно для збирання врожаю запрошувати збиральників. Доцільно повідомити всіх знайомих, дати рекламу, а в наш час для багатьох людей з низькими доходами це може бути джерело додаткового заробітку. Якщо збиральникам платити відразу 50% ринкової ціни, то й це може бути набагато вигіднішим, ніж здавати ягоди на переробні підприємства.

Фермерське господарство повинне обладнати місце для приймання збиральників і забезпечити охорону плантації на час дозрівання ягід.

Якщо урожайність ягід буде в межах 12-15 ц з гектара, а реалізує фермер ягоди за ціною 50% її ринкової величини, то з кожного гектара землі можна одержати дохід в межах 15 тис. грн. і вище (за цінами 2011-2012 рр.). Якщо плантація, наприклад, має

розмір 3 га, можна додатково одержати 45 тис. грн., що непогано для додаткової спеціалізації.

У 90-ті роки ХХ ст. багато мешканців міст їздили в сільські поселення віддалених районів за обліпихою, вони знали, що тут ягоди, можна придбати за ціною набагато нижчою ринкової. Нині плантації чорноплідної горобини і обліпихи закинуті й зруйновані.

3. Вирощування комерційних видів лікарських трав. У всьому світі нині зростає інтерес до фітотерапії – лікуванню травами. Людство нагромадило величезний досвід традиційної (народної) фітотерапії, який необхідно ширше використовувати в охороні здоров'я, ветеринарії, у побуті. Рослини є джерелом для отримання різноманітних лікарських речовин. Відомо, що 30% всіх лікарських препаратів одержують із рослин.

На теренах України росте велика кількість різних рослин, багато з яких мають лікарські властивості. В нас налічується понад 17 тис. видів вищих квіткових рослин, із яких понад 500 видів визнані лікарськими. Інтенсивне дослідження, яке проводиться в галузі вивчення лікарських властивостей різних рослин, дозволяє знаходити нові види, які мають цілющу дію.

Сьогодні багато видів лікарських рослин можна вирощувати спеціально за договорами з аптекоуправлінням та іншими спеціалізованими фірмами.

Наприклад, у НВО «Всеросійський НДІ лікарських і ароматичних рослин» підготували рекомендації на основі яких фермерські господарства можуть організувати вирощування понад 500 видів лікарських.

Серед них такі відомі, як звіробій, ромашка, валеріана, алтей, душиця, кровохлібка, меліса, череда, чистотіл, деревій тощо. Тільки деякі види із цих рослин вимагають озимого посіву, для цього необхідно заздалегідь підготувати ґрунт, спочатку під колекційну ділянку. Основний обробіток передбачає прополювання (переоранку) на 20-30 см з повним обертанням скиби, дискуванням, рихленням і плануванням ділянки. Перед оранкою рівномірно розкидають органічні і мінеральні добрива. Грядки необхідно утримувати в чистому від бур'янів стані.

Дана спеціалізація досить трудомістка, але не вимагає великих капітальних вкладень. Продукція не є такою, що швидко псується, реалізувати її можна відразу ж після збирання або у розфасованому вигляді. Тому вирощування комерційних видів цілющої сировини можна вважати перспективним напрямом спеціалізації для особистих селянських і невеликих фермерських господарств, які знаходяться на значній відстані від міст і населених пунктів. Оскільки названа спеціалізація трудомістка, вимагає багато ручної праці, в господарстві можуть бути зайняті всі члени сім'ї, включаючи дітей і пенсіонерів. Цією справою можуть займатися і випускники шкіл, так як в окремих неперспективних і віддалених сільських населених пунктах їм дуже важко знайти роботу.

Лікарські трави можна те тільки вирощувати, але й самим розфасовувати. В цьому випадку їх можна реалізувати по більш високій ціні й забезпечувати роботою членів сім'ї не тільки літом, але і в інші пори року. Для цього необхідно підготувати сухі добре вентильовані приміщення, навіси, сушарки, можна придбати обладнання для подрібнення сировини, виготовити чи купити тару.

Вирощування комерційних видів цілющої сировини може бути спеціалізацією, орієнтованою на експорт. Тому таким фермерським і особистим селянським господарствам потрібна допомога Асоціації фермерів та приватних землевласників України, щоб вийти зі своєю продукцією на світовий ринок.

Висновки. Всі пропоновані нами спеціалізації рослинництва досить трудомісткі, не вимагають великих капітальних вкладень і тому з успіхом можуть бути використані тими фермерськими і особистими селянськими господарствами, які мають невеликі розміри земельних ділянок. Це, в свою чергу, допоможе вирішити одну із досить гострих проблем сільської місцевості – низьку зайнятість населення. Названі господарства знайдуть застосування для робочих рук своєї сім'ї, так як підростаюче покоління зможе спочатку допомагати батькам, а згодом продовжити їх справу. В

цьому випадку діти не будуть прагнути виїхати у місто на пошуку високооплачуваної роботи. Держава лише виграє, тому що люди забезпечать самі себе гідним рівнем доходів, а не будуть стояти на біржі праці в надії одержати невелику субсидію по безробіттю.

SUMMARY

The author analyzes the possibilities of ensuring the competitiveness of farms, as well as identifies key areas of management of this process and achievement of the most effective use of their resource potential.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

1. Арестенко В.В. Методи і моделі оцінювання конкуренто-спроможності підприємств АПК // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – №10 (88). – С. 10-15.
2. Гринько Х.В. Механізм формування конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на міжнародних ринках: Монографія. – Кривий Ріг: Видав. дім, 2005. – 324 с.
3. Збарський В.К. Становлення ринку конкурентоспроможної продукціїсвинарства на Черкащині // Економіка АПК. –2011. – № 6. – С.43-47.
4. Конкурентоспроможність високотоварних сільськогосподарських підприємств: монографія / В.К. Збарський, М.А. Місевич ; за ред. професора В.К.Збарського. – К.: ННЦ ІАЕ,2009. – 310 с.
5. Должанський, І.З. Конкурентоспроможність підприємства: Навчальний посібник. [Текст] / І.З. Должанський, Т.О. Загорна. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 384 с. – Бібліогр.: с. 377-381.
6. Мазур Н.А. Конкурентоспроможність виробництва сільськогосподарської продукції та основні напрями її підвищення / Н.А. Мазур, М.С. Місюк // Економіка АПК. – 2007. – №2. – С.123-127
7. Малік М.Й. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми: [монографія] / М.Й.Малік, О.А. Нужна. – К.: Інститут аграрної економіки, 2007. – 270 с.
8. Яців І. Конкурентні відносини в аграрному секторі України / І. Яців // Вісник Львівського національного аграрного університету: економіка АПК. – 2010. – №1. – С. 9-14.
9. Рижмань Л.Д. Напрями підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств // Вісн. СНАУ, Серія «Фінанси і кредит», 2012. – №1. – С.284.
10. Сільське господарство України, 2011 рік. Статистичний збірник. – К.: Держстат України, 2012. – С. 351.
11. Статистичний щорічник Вінниччини за 2008 рік / Державний комітет статистики України. – Вінниця, 2009. – С. 163-219.
12. Яворська Т.І. Малий бізнес у сільському господарстві: теорія і практика: монографія / Т.І. Яворська. – К. : ННЦ ІАЕ, 2012. – 343 с.
13. Клочковський О.В. Розвиток підприємництва в сільському господарстві // Дис. на здобуття науков. ступеня к.е.н. – К., 2008. – 163 с.
14. Фермерські господарства Черкащини: Стат.збірники за 2010 і 2011 рр. – Черкаси, 2012. – С. 56, 57.

Надійшла до редколегії 18 квітня 2013 р.